

РОЗДІЛ ІV. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.441: 336.761.5

ЦІНА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Шишка Р.Б., д.ю.н., професор

Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню категорії ціни з позиції належності її до об'єктів цивільних прав (правовідносин). Аналізується її сутність як економічної та правової категорії, характерні ознаки, які дають підстави відносити її до об'єктів.

Ключові слова: благо, захист, об'єкт, обмеження, право, правовідношення, суб'єкт, ціна, цивільне право.

Шишка Р.Б., Самойленко Г.В. ЦЕНА ЯК ОБЪЕКТ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена исследованию категории цены с позиции относимости ее к объектам гражданских прав (правоотношений). Анализируется ее сущность как экономической и правовой категории, характерные черты, которые дают основания относить ее к объектам.

Ключевые слова: благо, защита, объект, ограничение, право, правоотношение, субъект, цена, гражданское право.

Schichka R.B., Samoilenko G.V. PRICE AS THE OBJECT OF CIVIL LAW / Zaporizhzhya national university, Ukraine

Article is devoted research of a category of the price from a position carry-pave it to objects of the civil rights. Its essence as economic and legal category, characteristic features which give the grounds to carry it to objects is analyzed.

Key words: the blessing, protection, object, restriction, the right, the subject, the price, civil law.

Поняття об'єкта цивільного права є досить дискусійним у цивілістиці. Науковий інтерес до цього питання не вщухає і дотепер. Це зумовлено логічною необхідністю, – здійснювати позитивний вплив на певні об'єкти можливо за умови проінформованості щодо того, на що саме здійснюється вплив. Тобто, для адекватного правового регулювання слід чітко знати, що саме є об'єктом регулювання і які його властивості та характеристики.

У теорії зустрічаються такі поняття, як: „об'єкт цивільного права”, „об'єкт цивільно-правових відносин”, „об'єкт цивільно-правового регулювання”, „об'єкти суб'єктивних цивільних прав”.

З часів римського приватного права основним його об'єктом визнавалися речі, у деяких випадках права на речі, деякі особисті немайнові блага та інтереси особи.

На початку ХХ століття в теорії множинності правових об'єктів (Е. Беккер, Дж. Барон) в якості об'єкта розглядалися різні правові явища не лише зовнішнього, але й внутрішнього світу людини, у тому числі й сама людина [1, 75].

У теорії єдиного правового об'єкта (О. Вент, Р. Леонард, Е. Ружен) в якості об'єкта розглядається не все розмаїття підкорених людині зовнішніх проявів, а лише її визначена і єдина група, на яку поширюється дія суб'єктивних прав [2, 233].

У теорії дій заперечується визнання людини об'єктом права і відкидається існування відносин між людиною і речами. Йоффе О.С. дотримувався того, що об'єктом цивільних прав є те, на що спрямоване чи впливає суб'єктивне цивільне право та цивільно-правовий обов'язок. Звідси, загальним об'єктом визнавалось фактичне цивільне правовідношення, а спеціальним – речі та продукти духовної творчості [3, 82].

Проте об'єктивним є існування як явищ реального буття, так і певних усталеностей – моделей, сформованих інтелектуальною діяльністю людини.

Тобто, за абстрагованого аналізу поняття об'єктів та видів об'єктів цивільного права, вбачається ряд об'єктів, які традиційно не розглядалися як такі в теорії цивілістики.

Це зумовлює актуальність та необхідність дослідження об'єктів, серед яких найбільш обійденим увагою цивілістів є ціна.

Метою цієї статті є дослідження сутності ціни як об'єкта цивільного права, обґрунтування підстав віднесення ціни до об'єктів цивільного права.

Авторам не вдалося виявити праці науковців, спрямованих на дослідження зазначеного питання, проте, дослідженню поняття об'єктів цивільного права та їх видів присвячені праці О.С. Йоффе, Р.О. Халфіної, Є.А. Суханова, О.О. Пушкіна, Є.О. Харитоновна, Р.Б. Шишки, В.І. Сенчищева, В.С. Щербини, О.С. Яворської.

Традиційно під об'єктом цивільних прав розуміють матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких виникають цивільні правовідносини. Об'єкти цивільних прав та об'єкти цивільних правовідносин – поняття тотожні. Цивільні правовідносини складаються між особами щодо матеріального та нематеріального блага для задоволення своїх потреб. Тому об'єктом цивільних прав (правовідносин) є те, з приводу чого суб'єкти вступають у правовідносини і на що спрямовані їхні суб'єктивні права та обов'язки з метою здійснення своїх законних прав та інтересів.

В узагальненому вигляді можна припустити, що оскільки об'єктом цивільних прав (правовідносин) є те, з приводу чого суб'єкти вступають у правовідносини, то об'єктом є саме інтерес осіб (матеріальний чи нематеріальний).

Як вже вказувалося, поняття об'єкта цивільних прав не знайшло свого законодавчого закріплення і є суто теоретичним поняттям. Перелік об'єктів цивільних прав, закріплений у ст.177 ЦК України.

Можна припустити, що усталений поділ на види об'єктів цивільного права є своєрідною правовою моделлю. Прикладом може бути усталена цивілістична ідея щодо правомочностей власника, його неподільні права щодо володіння, користування та розпорядження в романо-германській правовій доктрині і допуск існування в Англо-американській так званої „розщепленої” („розділеної”) власності, згідно з якою обсяг і зміст правомочностей власника, які належать кільком особам щодо однієї й тієї ж речі, може визначатися угодою між ними (волею учасників). До того ж таке „розщеплення” правомочностей дозволяється як у просторі, так і в часі [4, 30].

Серед науковців наразі немає усталеної позиції щодо сутності об'єктів цивільних прав, не кажучи вже про їх види. Так, професор Є.А. Суханов стверджує, що об'єктом правового регулювання може бути лише поведінка людей (їх діяльність), а не самі по собі явища, наприклад, речі чи результати творчої діяльності (тобто, не самі речі є об'єктами, а відносини між людьми з приводу речей чи їх властивостей). Тому вважається, що саме вона і є об'єктом цивільних правовідносин, у той час як речі і нематеріальні блага, у свою чергу, складають об'єкт (предмет) відповідної поведінки учасників правовідносин [5, 294].

На цьому ґрунтуються традиційні спроби розмежувати „об’єкт цивільних правовідносин” (поведінка учасників) та „об’єкт цивільних прав” (матеріальні та нематеріальні блага).

У дійсності поведінку учасників правовідносин неможливо розглядати ізольовано від тих об’єктів, з приводу яких вона має місце, оскільки така поведінка ніколи не може бути безпредметною і безцільною.

Зміст категорії об’єктів цивільних правовідносин (об’єктів цивільних прав) полягає у встановленні для них певного цивільно-правового режиму, тобто можливості чи неможливості здійснення з ними певних дій (правочинів), що тягне за собою цивільно-правовий результат.

Є.А. Суханов акцентує, що такий результат існує не для благ, а для людей, які здійснюють з приводу благ певні юридично значимі дії. Тобто, на його думку, саме цивільно-правовий режим визначає саме поведінку учасників правовідносин, що стосуються матеріальних та нематеріальних благ. Унаслідок цього він вважає, що об’єктом цивільних правовідносин можна визнати правовий режим різного роду благ, а не самі блага. Адже саме цим, а не фізичними властивостями, відрізняються один від одного об’єкти цивільного обороту, і саме ця сторона має значення в цивільно-правовому розумінні.

Проте він не заперечує, що згідно з усталеною традицією до числа об’єктів відносять саме матеріальні та нематеріальні блага чи діяльність по їх створенню, маючи на увазі, що саме у зв’язку з ними в учасників цивільних правовідносин і виникають права та обов’язки.

Певна складність вирішення завдань, поставлених у даній статті, зумовлена в тому числі і відсутністю чіткого визначення об’єкта цивільного права в новому ЦК України. Глава 12 (Загальні положення про об’єкти цивільних прав) починається саме з визначення видів об’єктів цивільних прав. Так, згідно зі ст.177 ЦК України об’єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага.

Саме завдяки виразу „а також інші матеріальні та нематеріальні блага”, не можна стверджувати, що діюче законодавство не допускає в якості об’єкта цивільних прав ціну. Тобто, саме завдяки диспозитивному способу регулювання, що властиве цивільному праву, ціна є об’єктом цивільного права.

Тобто, оскільки об’єкти цивільних прав (правовідносин) – це матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких суб’єкти вступають в цивільні правовідносини, то ціна теж є тим матеріальним благом, щодо якого існує чітко визначений інтерес особи в кожному конкретному правовідношенні.

На обґрунтування вказаної позиції варто послатися на роботу В.І. Сенчищева, який стверджував, що при вирішенні питань про тотожність понять „об’єкт цивільного правовідношення” і „об’єкт цивільних прав” варто виходити з того, що цивільне правовідношення не може бути об’єктом свого впливу таке явище, що не є об’єктом цивільних прав. Тобто зміст понять „об’єкт цивільних прав” та „об’єкт цивільних правовідносин”, якщо не є тотожним, то, принаймні, не повинен суперечити один одному стосовно аналізу конкретного цивільного правовідношення, оскільки „щось”, що не є об’єктом цивільних прав, не може бути і об’єктом цивільного правовідношення, і навпаки.

Інакше кажучи, якщо суб’єкти вступають у правовідносини з приводу ціни, то саме ціна в даному випадку і є об’єктом даного цивільного правовідношення.

Навіть якщо зважити на те, що, як правило, ціна є суттєвою умовою більшості договорів, це не заперечує того факту, що за певної величини ціни в учасників виникає чи не виникає інтерес і, як наслідок, воля на вступ у конкретне цивільне правовідношення.

Так, наприклад, у договорі купівлі-продажу речі є основним об'єктом цивільного правовідношення, тобто тим, з приводу чого, згідно з позицією Є.А. Суханова, має місце правовий режим певної поведінки суб'єктів (продавця та покупця). У даному прикладі не можна заперечувати те, що і дії щодо передачі речі, і зобов'язання з оплати її вартості, – є також об'єктами даного цивільного правовідношення. Але ж і визначення ціни певної речі в конкретному зобов'язанні не лежить поза межами уваги, інтересу та волі сторін, визначених ними прав та обов'язків (режиму певної поведінки), тобто того, що можна визначити як об'єкт цивільних правовідносин (цивільних прав). Хоча, дійсно, у даному випадку саме відносини з приводу речі є основним об'єктом правовідношення, а інші – супутніми, які слідують за основним.

Беззаперечно, що значна більшість правовідносин виникає з приводу речей, але вони наповнені економічним змістом – їх грошовим вираженням чи еквівалентом вартості, – вартісними характеристиками (згідно зі ст.189 Господарського кодексу України ціна (тариф) є формою грошового визначення вартості продукції (робіт, послуг), яку реалізують суб'єкти господарювання).

Крім того, предметом окремих видів договорів (об'єктом конкретних цивільних правовідносин) може бути формування ціни на певний товар у певному регіоні, доручення купити чи продати певний товар за наперед встановленою чи визначеною ціною.

Серед подібних договорів слід визначити форвардний договір, за яким в особи виникає зобов'язання придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення такого форвардного контракту (п.5.1. ст.1 Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств”).

За ф'ючерсним договором в особи виникає зобов'язання придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту. П.5.3 ст.1 Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств” передбачає, що опціон - стандартний документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери (товари, кошти) на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладення такого опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту.

Противники позиції визнання ціни об'єктом цивільного права можуть посилатися на те, що ціна є суто економічною категорією, а її визначення не має рис майнового характеру, що не входить до кола об'єктів регулювання цивільним правом.

Всупереч даної позиції висловлюємо наступні доводи.

По-перше, ціна хоч і є економічною категорією, але є явищем буття, економічним – за змістом і правовим – за формою.

По-друге, ще професор О.О. Пушкін вказував, що сферою регулювання цивільного права, крім майнових відносин і особистих немайнових відносин, є також відносини організаційного характеру [6, 18].

Тому навіть у тих випадках, коли ціна на певну річ, майнові права регулюється чи чітко визначена державою, тобто є імперативно встановленою умовою, вона не перестає бути саме об'єктом цивільного права.

Так, і ст.632 ЦК України містить норму загального характеру щодо ціни, її встановлення та визначення, яка розповсюджується на договірні зобов'язання, оскільки розміщена в главі 52 Розділу 2 (Загальні положення про договір).

На підставі проведеного аналізу та дослідження категорії ціни як об'єкта цивільного права через призму основних рис об'єктів цивільного права, можна зробити наступні висновки.

По-перше, ціна недостатньо формалізована цивільним законодавством. У діючому ЦК України, за винятком норми ст.632 ЦК України, як і в науці цивільного права, ціна розглядається виключно як умова (як правило, істотна) договору, і залишається поза увагою те, що ціна може бути самостійним предметом чи об'єктом договору.

По-друге, у цивільному законодавстві та науці не визначено конститутивні ознаки ціни, що простежуються у визначенні в цивільному праві окремих видів об'єктів цивільних прав, і, зокрема, речей, цінних паперів, нематеріальних благ, хоча, як ми проаналізували, ціна містить вказані ознаки.

По-третє, значна увага приділяється саме речам, майну, майновим благам. Детально визначаються правові наслідки володіння такими об'єктами. Так, у ст.182 ЦК України встановлено обов'язок державної реєстрації на окремі об'єкти цивільних прав. За ч.2 ст.194 ЦК України до особи, яка набула право власності на цінний папір, переходять у сукупності всі права, які ним посвідчуються. Ціна ж як цивільно-правова категорія є не досить визначеною як у теорії, так і в законодавстві, у тому числі як об'єкт цивільного права, і як результат потребує теоретичного осмислення та формалізації уяви про її цивільно-правову сутність.

По-четверте, для суб'єктів щодо об'єктів цивільних прав встановлені гарантії. Зокрема, згідно з ч.2 ст.182 ЦК України державна реєстрація прав на нерухомість і правочинів щодо нерухомості є публічною, здійснюється відповідним органом, який зобов'язаний надавати інформацію про реєстрацію та зареєстровані права в порядку, встановленому законом.

Щодо ціни, то імперативи (гарантії) встановлені в ст.632 ЦК України. Так, ч.3 вказаної статті встановлює, що зміна ціни в договорі після його виконання не допускається, а ч.4 – якщо ціна в договорі не встановлена і не може бути визначена, виходячи з його умов, вона визначається, виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору.

По-п'яте, визначені форми та способи захисту суб'єктивних прав. Що стосується ціни, то основним способом захисту, напевно, є судовий.

По-шосте, встановлено певні обмеження на окремі об'єкти цивільних прав. Так, ч.1 ст.632 ЦК України визначає, що у випадках, встановлених законом, застосовуються ціни (тарифи, ставки тощо), які встановлюються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Загальний порядок встановлення та застосування цін державними органами визначений Законом України „Про ціни і ціноутворення” від 03.12.1990 року.

Таким чином, за основними рисами, сутністю, вважаємо за можливе вважати ціну об'єктом цивільного права. Проте дана цивільно-правова категорія є дослідженою та врегульованою цивільним правом не в достатній мірі, що потребує її подальшої розробки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе [отв. ред. С.И. Аскназий]. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1949. – 143 с.

2. Цивільне право України: курс лекцій: у 6-ти томах. Т. І. Книга 2 / Шишка Р.Б., Мічурін Є.О., Зайцев О.Л. та ін. [за заг. ред. Р.Б. Шишки та В.А. Кройтора]. – Харків: Еспада, 2004. – 392 с.
3. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе [отв. ред. С.И. Аскназий]. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1949. – 143 с.
4. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн: навч. посіб. (Курс лекцій) / С.І. Шимон. – К.: КНЕУ, 2004. – 220 с.
5. Гражданское право: учебник. В 2 т. Том 1. / Є.А. Суханов, И.А. Зенин, С.М. Корнеев и др. [отв. ред. Е.А. Суханов]. – М.: Издательство БЭК, 1998. – 816 с.
6. Гражданское право Украины: учебник для вузов системы МВД Ураины: в 2-х частях. Часть 1 / А.А. Пушкин, В.М. Самойленко и др. [под ред. А.А. Пушкина, В.М. Самойленко]. – Х.: Основа, 1996. – 440 с.

УДК 347.218.1

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СУДОМ СПРАВ ПРО ПЕРЕДАЧУ БЕЗХАЗЯЙНОЇ НЕРУХОМОЇ РЕЧІ В КОМУНАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ

Болокан І.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті аналізуються особливості та недоліки в законодавчому врегулюванні процедури розгляду судом у порядку окремого провадження справ про передачу безхазяйної нерухомої речі в комунальну власність та пропонуються шляхи вирішення законодавчих прогалин.

Ключові слова: безхазяйна річ; власник; комунальна власність; нерухоме майно; окреме провадження.

Болокан І.В. ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ СУДОМ ДЕЛ О ПЕРЕДАЧЕ БЕСХОЗНОГО НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА В КОММУНАЛЬНУЮ СОБСТВЕННОСТЬ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье анализируются особенности и пробелы в законодательном урегулировании процедуры рассмотрения судом в порядке отдельного производства дел о передаче бесхозного недвижимого имущества в коммунальную собственность и предлагаются пути разрешения законодательных пробелов.

Ключевые слова: бесхозная вещь; коммунальная собственность; недвижимое имущество; отдельное производство; собственник.

Bolokan I.V. THE DESTINCTIVE FEATURES OF TRIALS CONCERNING TRANSFER OF MISMANAGED REAL ESTATE IN THE MUNICIPAL PROPERTY / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The author analyzes the characteristics and shortcomings in the legislative regulation of trial procedures in the court order separate proceedings in cases of transfer of mismanaged real estate in municipal property and suggests ways to resolve legislative gaps.

Key words: mismanaged property, municipal property, real estate, a separate case, the owner.

Справи про передачу безхазяйної нерухомої речі в комунальну власність розглядаються в порядку окремого провадження. Правове регулювання процедури судового розгляду цієї категорії справ здійснюється главою 8 розділу IV ЦПК України. Звичайно, ці справи не є широко поширеними, проте, безсумнівно, мають місце на практиці. Нині актуальним залишається дослідження питань законодавчого врегулювання розгляду цієї категорії справ, адже існує низка недоліків у законодавстві, що потребують усунення, з метою покращення ефективності вирішення справ цієї категорії.